

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

E-ISSN: 2651-3013

DOI Number: 10.58659/estad.1307620

Cilt: 6 Sayı: 2 Haziran 2023

ss. 539-562

Makalenin Geliş

Tarihi

31/05/2023

Makalenin

Kabul Tarihi

20/06/2023

Yayın Tarihi

30/06/2023

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE KADİR GECESİ VE KADRIYYELER

Emre GÜRBÜZ¹

ÖZET

Kadir Gecesi, İslam coğrafyasında Kur'an-ı Kerim'in inzal olunmaya başladığı zamanı ifade etmesi hasebiyle özel bir yere sahiptir. Bu gece; Hz. Muhammed'in hayatında bir dönüm noktasıdır. Aynı zamanda insanlık tarihi açısından da sosyal, ekonomik, toplumsal vs. olayların başlangıç noktasını teşkil etmesi ve bir dizi tarihi vakanın belkemiğini oluşturması bakımından ayrıcalıklı bir konumdadır. Kadir Gecesi'nin Müslümanlarca kutsal kabul edilen Ramazan ayı içerisinde yer alması, Kur'an-ı Kerim'de Kadir adlı bir surenin bulunması, Hz. Muhammed'in Kadir Gecesi'nin önemine dair sözlerinin varlığı Müslümanlar nezdinde söz konusu gecenin önemini artırmaktadır. İslam kültüründen beslenen Osmanlı toplumu da mevlitler, Kadir Gecesi alayları, yardımlaşmalar, iftar yemekleri, ibadetler, Kur'an okuma vs. etkinliklerle geceyi en iyi şekilde değerlendirme ve ihya etme amacı gütmüştür. Buna bağlı olarak Osmanlı toplumunda önemli bir yer işgal eden Klasik Türk Şiiri şairlerinin bu denli önemli bir geceyi şiirlerinde konu edinmemesi elbette düşünülemezdi. Klasik Türk Şiiri şairleri gerek müstakil beyitlerde gerekse makalenin konusu olan Kadriyye

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eski Türk Edebiyatı A.B.D., gurbuzemre88@gmail.com ORCID ID: 0009-0008-8538-3296
Bu makale, Prof. Dr. İsrail BABACAN danışmanlığında hazırlanmakta olan "Klasik Türk Şiirinde Kadriyyeler" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

türündeki şiirlerde Kadir Gecesi ile ilgili imajlar oluşturmuşlardır. Müstakil beyitlerde şairler Kadir Gecesi ve sevgilinin güzellik unsurlarından kimilerini siyah rengi dolayısıyla ilişkilendirmiş, memduhu övme ve ona dua etme vesilesi olarak Kadir Gecesi'ni kullanmış, maşuka kavuşma anını Kadir Gecesi olarak nitelendirerek anlam katmanları meydana getirmişlerdir. Kadriyye türündeki şiirlerde ise şairler; Kadir Gecesi'nin mahiyeti, dindeki yeri, bu gecenin önemi, söz konusu geceye dair etkinlikler vb. konuları dile getirirlerken kimi zaman da Kadriyyelerde sevgilinin güzellik unsurlarını Kadir Gecesi ile ilişkilendirip bir gelenek meydana getirmişlerdir. Dolayısıyla bu çalışmada da Kadriyelerin tür özelliklerini belirlemek hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Şiiri, Kadir Gecesi, Kadriyyeler, Edebî Türler, Ramazan

NIGHT OF AL-QADR AND QADRIYYAS IN CLASSICAL TURKISH POETRY

ABSTRACT

Laylat al-Qadr (Night of al-Qadr) has a special place in the Islamic geography as it refers to the period of time when the Holy Quran began to be revealed. This night was a turning point in the life of the Prophet Muhammad (pbuh). At the same time in terms of human history, social, economic, social developments, it was the starting point of events. It is also privileged in that it forms the backbone of a series of historical events that follow. Laylat al-Qadr occurred during the month of Ramadan, which is considered sacred by Muslims. There is a surah in the Holy Quran called al-Qadr. Also Prophet Muhammad (pbuh) has many hadiths about the importance of Laylat al-Qadr. All this adds to the importance of this night for Muslims. The Ottoman society, nourished by Islamic culture, also organized mawlid, Qadr Night processions, charities, iftar meals, prayers, Quran reading, etc. activities aimed at utilizing the most of the night. Of course, it would have been neglected for the poets of Classical Turkish Poetry, that occupied an important place in Ottoman society, not to make such an important night the subject of their poetry. The poets of Classical Turkish Poetry have created metaphors related to the Night of al-Qadr both in individual couplets and in poems in the Qadriyya genre, which is the subject of this article. In detached couplets, poets especially associated Laylat al-Qadr with some of the beauty elements of the beloved, used Laylat al-Qadr as an occasion to praise and pray to the beloved, described the moment of meeting the beloved as Laylat al-Qadr, and created layers of meaning. In poems in the Qadriyya genre, poets focus on the characteristics of Laylat al-Qadr, its place in religion, its importance, and the prayers performed on that night. Sometimes they associated the beauty elements of the beloved with the Night of Qadr, thus establishing a tradition such as Ramadhaniyyas. Therefore in this study the species characteristics of Qadriyyas were revealed.

Keywords: Classical Turkish Poetry, Laylat al-Qadr, Qadriyyas, Literary Genres, Ramadhan

GİRİŞ

Kadir Gecesi, İslam tarihinin başlangıcını teşkil eden önemli bir tarihî ana işaret eder. Bu gecede tarihin akışını değiştiren İslam dininin kitabı Kur'an-ı Kerim inzal olunmaya başlamıştır. Alak suresinin ilk beş ayetinin Hira Dağı'nda nazil olmasıyla İslam'ın hayat sahasında yer almaya başlaması; tarihi, siyasi, iktisadi, kültürel vb. birçok olayın gelişmesinin önünü açmıştır.

Ramazan ayının Kur'an ayı olarak anılması, bu ay içerisinde yer alan Kadir Gecesi'nde Kur'an-ı Kerim ayetlerinin inzal olunmaya başlaması hasebiyledir. Ramazan ayı, faziletini, yol gösterici olarak gönderilen Kur'an-ı Kerim'in indirildiği Kadir Gecesi'nden almaktadır. Kadir Gecesi'nin farklı ayetlerde kutsal olarak nitelendirilmesi, Kur'an-ı Kerim'in bu gece inzal edilmesi nedeniyledir. Kur'an-ı Kerim, Hz. Muhammed'e bu gecede inzal olunmaya başlamıştır (Özek vd. 1992: 27).

Tarihî süreçte İslam dininin kurallarına göre şekillenen İslam toplumlarında özellikle Osmanlı toplumunda Kadir Gecesi'ne ayrı bir önem verilmiştir. Kadir Gecesi'ne önem veren ve bu gecenin nurundan feyz almak isteyen Osmanlı toplumu, Ramazan'a gösterdiği özenin daha fazlasını Kadir Gecesi'ni idrak etmede göstermiştir.

Osmanlı şairleri de Kadir Gecesi'nin faziletlerini şiirlerine yansıtmış, Kadir Gecesi'ne şiirlerde atıflarda bulunmuş, sevgilinin güzellik unsurlarından kimilerini gecenin siyah rengi sebebiyle Kadir Gecesi'yle ilişkilendirmiş, visali kadre ermek olarak değerlendirmiş, memduhu övme ve ona dua etme vesilesi olarak Kadir Gecesi'nden yararlanmışlardır. Ayrıca tasavvufi şiirlerde Kadir Gecesi, Mevlana'nın Şeb-i Arus olarak nitelendirdiği ifadede olduğu gibi kavuşma gecesi olarak değerlendirilmiştir. Kadir Gecesi kimi zaman da Berat Gecesi gibi diğer dinî gecelerle ilişkilendirilerek şiirlerde işlenmiştir.

Araştırmanın konusu olan Kadriyyelerin bir tür olarak tespit edilmesinde Regaip, Mevlit, Ramazan, bayram gibi dinî zaman dilimleriyle ilgili türlerin varlığı etkili olmuştur. Kadir Gecesi gibi önemli bir dinî zaman dilimine şairlerin kayıtsız kalmayacağı düşünülmüş ve taramalarımız sonucunda Kadir Gecesi etrafında kurgulanan şiirlerin varlığı tespit edilmiştir. Benzer örneklerin tespit edilmesi, Kadir Gecesi temalı şiirler dâhilinde sınırlı da olsa bir geleneğin olduğunu göstermiştir. Geleneğe uygun olarak tür adlandırması yapılmaya çalışılmış ve Kadir Gecesi etrafında oluşan şiirlere Kadriyye adı verilmiştir.

Çalışmada Kadriyye türü incelenmeye başlamadan önce kadir kelimesinin anlamından başlanmak üzere Kadir Gecesi'nin mahiyeti, dindeki yeri, toplumsal yansımalarına değinilmiş; Kadriyye türü haricinde Kadir Gecesi'nin şiirlere nasıl konu olduğundan söz edilmiş ve böylece Kadriyye türündeki şiirlerin daha iyi anlaşılması sağlanmaya çalışılmıştır.

1. KADİR KELİMESİNİN ANLAMLARI

Kadir, Arapça “kadr” kökünden gelen bir kelimedir. Türkçeye “kadir” olarak geçmiştir. “Değer, kıymet, miktar, şeref” (Vankulu Mehmed Efendi, 2014: 180, 886, 887; Şemseddin Sami, 2019: 1057) anlamlarına gelmektedir. Klasik Türk Şiiri şairleri de kelimeyi bu anlamlarıyla sıkça kullanmışlardır. Bâkî'nin saf saf redifli ünlü şiirinin son beytinde kadir kelimesi kıymet anlamında kullanılmıştır:

Kadrini seng-i musallâda bilip ey Bâkî

Durup el bağlayalar karşında yârân sâf sâf (Küçük, 2018: 178)

Bâkî bir diğer beytinde kadir kelimesini ikileme içinde şeref anlamında kullanmıştır:

Hıdmet-i hâk-i cenâbından gelen kadr ü şeref

Ser-firâz-ı ehl-i dil mümtâz-ı akrân eyledi (Küçük, 2018: 18)

Kadir kelimesi rütbe, derece, yıldızların parlaklık derecesi anlamlarını da ihtiva etmektedir. Fuzûlî'nin şu beytinde kelimenin derece anlamında kullanıldığı görülmektedir:

Zemîn pây-bûsınla bir kâdr bulmuş

Kim ol kâdre kâdir degül âsmân hem (Kılınç, 2017: 695)

Sehâbî, şu beytinde kadr kelimesini ayın parlaklığı anlamına gelecek şekilde ifade etmiştir:

Rif'atde gördi kendüyi eksildi kâdr-i bedr

Noksân viren kişiye gurûr-ı kemâldür (Bayak, 1998: 67)

Kadir kelimesi bunların haricinde dilimize yerleşmiş kimi ifadelerde de sık sık kullanılmaktadır. “Kadir kıymet bilmek, kadre ermek, annesi Kadir Gecesi doğurmak” gibi sözler vb. kadir kelimesinin anlam katmanlarını göstermesi açısından önemlidir. Klasik Türk Şiirinde kadir kelimesinin sözü edilen

anlamalarını ve daha geniş anlam katmanlarını ihtiva eden birçok sanatlı söyleyiş yer almaktadır.²

2. KADİR GECESİ'NİN İSLAMİ KAYNAKLARDAKİ YERİ

2.1. Kur'an-ı Kerim'de Kadir Gecesi

Kur'an-ı Kerim, İslam dininin kutsal kitabıdır ve Müslümanlarca başvurulan temel kaynakların ilkidir. Bu nedenle Kur'an-ı Kerim'de Kadir Gecesi'ni konu edinen ayetlere değinmek önem arz etmektedir. Kur'an-ı Kerim'in nazil olmaya başladığı gece olarak bilinen Kadir Gecesi'ne Kur'an-ı Kerim'de üç yerde işaret edilmektedir. Bunlardan ilki, müstakil olarak Kadir Gecesi'nden söz eden Kadir suresidir. Bu sure tamamen Kadir Gecesi'nin faziletini ve değerinin anlatılmaktadır ve Kadir Gecesi'nden müstakil olarak bahseden tek suredir. Beş ayetten oluşan bu surenin Abese suresinden sonra Mekke'de nazil olduğu bilinmektedir.

Kadir suresinde Kur'an-ı Kerim'in Kadir Gecesi inzal olunduğu, bu gecenin bin aydan daha hayırlı olduğu, o gece meleklerin ve Ruh'un yeryüzüne indiği ve söz konusu gecenin fecre kadar bir esenlik olduğundan söz edilmektedir:

“1. Biz onu (Kur'an'ı) Kadir Gecesi'nde indirdik.

2. Kadir Gecesi'nin ne olduğu sen bilir misin?

3. Kadir Gecesi bin aydan daha hayırlıdır.

4. O gecede melekler ve Ruh (Cebrail), her iş için iner dururlar.

5. Ta fecrin doğuşuna kadar o gece, esenlik doludur.” (Özek vd. 1992: 597)

Kur'an-ı Kerim'de Kadir Gecesi'ne işaret eden bir diğer sure ise Duhan suresidir. Surenin üçüncü ayetinde Kur'an'ın mübarek bir gecede inzal olduğu bildirilmektedir: “Biz, onu (Kur'an'ı) mübarek bir gecede indirdik.” (Özek vd. 1992: 495)

Kadir Gecesi'nden söz eden diğer sure ise Bakara suresidir. Bu surenin 185. ayetinde insanlara yol gösterici, doğruyu eğriden ayıran bir delil olarak gönderilen Kur'an-ı Kerim'in Ramazan ayında içerisinde inzal olunduğu belirtilmektedir: “Ramazan ayı; insanlara yol gösterici, doğrunun ve doğruyu

² Kadir kelimesi divanlarda 'uluuv-i kadr, irtifa'- kadr, Cem-kadr, Süleyman-kadr, kadr ü şeref, kadr ü itibar, felek-kadr, âli-kadr vb. burada sayılamayacak kadar fazla ifade ile geçmektedir. Seçilen örnekler, kelimenin anlam katmanlarının anlaşılması noktasında bir fikir edinilmesi için verilmiştir. Kelimenin anlam katmanlarının tümünü irdelemek, çalışmanın sınırlarını aşacağı için sınırlı örneklerle yetinilmiştir.

eğriden ayırmanın açık delilleri olarak Kur'an'ın indirildiği aydır.” (Özek vd. 1992: 27)

2.2. Hadislerde Kadir Gecesi

Hadisler bir diğer adıyla Hz. Muhammed'in sünneti, Kur'an-ı Kerim'den sonra başvurulacak en temel İslami kaynaktır. Hadislerde Kadir Gecesi'nin önemi, tespiti, bu gecede neler yapılmasına dair tavsiyeler vb. konular yer almaktadır.

Ebu Hureyre'den rivayet edilen şu hadiste Kadir Gecesi'ni ihya edenin geçmiş günahlarının affedileceği bildirilmiştir: “Kim inanarak ve sevabını yalnızca Allah'tan umarak Kadir Gecesi'ni ihya ederse geçmiş günahları bağışlanır.” (Buhari, İman, Hadis No. 32)

Kadir Gecesi'nin tespit edilmesi ile ilgili olarak hadislerde birçok yol gösterici ifade bulunmaktadır. Bu ifadelerde Kadir Gecesi'nin Ramazan'ın son on gününde aranması gerektiğine dair yönlendirmeler vardır.

Ebu Said'e Ebu Seleme tarafından Kadir Gecesi sorulmuş, o da şu şekilde bir olayı aktarmıştır: “*Rasul (sav) ile birlikte Ramazan'ın ortasındaki on günde itikaf yaptık. Nebi aleyhisselam yirminci günün sabahında minbere çıkıp, bize hitap ederek şöyle dedi: 'Bana Kadir Gecesi gösterildi, sonra da unutturuldu (yahut ben unuttum). Kadir Gecesi'ni Ramazan'ın son on gününün tek gecelerinde araştırın. Ben (rüyamda Kadir Gecesi'nde) su ve çamur içinde secde ettiğimi gördüm. Benimle birlikte itikaf yapanlar geri dönsün.'* Bunun üzerine biz, itikafa geri döndük. Gökyüzünde hiçbir bulut görmüyorduk. Sonra bir bulut geldi ve yağmur yağdı. O kadar yağdı ki mescidin tavanından aktı. Mescidin tavanı hurma dallarından yapılmıştı. Namaz için kamet getirildi. Rasulullah'ın su ve çamur içinde secde yaptığını gördüm. Öyle ki çamurun izini onun altında gördüm.” (Buhari, Kadir Gecesi'nin Fazileti, Hadis No. 990)

Kadir Gecesi'nin tespitine dair bir diğer hadis ise şu şekildedir: “Kadir Gecesi'ni Ramazan'ın son on gününde, dokuz gün kaldığında, yedi gün kaldığında ve beş gün kaldığında araştırın.” (Buhari, Kadir Gecesi'nin Fazileti, Hadis No. 991)

Kadir Gecesi'nin tespitine dair hadislerde ortak olan, Kadir Gecesi'nin Ramazan ayının son günü içerisinde bulunduğuudur. Geleneksel olarak ise Kadir Gecesi, İslam dünyasında Ramazan'ın 27. gecesinde ihya edilmeye çalışılmaktadır. Osmanlı toplumunda da Kadir Gecesi'nin, Ramazan'ın 27. gecesinde idrak edildiği görülmektedir.

2.3. İslam Tasavvufunda Kadir Gecesi

Tasavvufun ne olduğuna dair birçok tanım yapılmış ve hâlen yapılmaktadır. Kısaca tasavvuf, bir mürşit önderliğinde manevi bir yolculuk olarak tanımlanabilir. Bu yolculukta temel olarak nefsi arındırma hedeflenir. Dünya ve dünyalıklardan vazgeçilip kâmil bir insan olma yolunda ilerleme kaydedilmesi amaç edinilir. Bu açılardan tasavvuf, İslam'ın farklı bir yorumu olarak değerlendirilebilir.

Tasavvufta zahiri olandan çok bätini olana yönelme söz konusudur. Manevi yolculuklar bätina yönelişle devam eder ve tamamlanmaya çalışılır. Kadir Gecesi de tasavvufta zahiri anlamından çok, bätini anlamıyla yorumlanmıştır. Kadir Gecesi, mutasavvıflarca salikin, sevdiği yanında derece ve kıymetinin artması ve özel bir tecelliye mazhar olmasının gerçekleştiği gecedir (Gölpınarlı, 2018: 161). Bu durumu Şerif Ali Kâdiri'nin şu beytinde görmek mümkündür:

Bi-hamdillah bu şeb mamûr olup gönlüm tecellâdan
Şeref-yâb oldı ez-dil bî-riyâ feyz-i tesellâdan (Turan Doluel, 2020: 260)

Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*'nde Kadir Gecesi'ni şu şekilde açıklamıştır: “Arapça şeref gecesi demektir. Salikin özel tecelliye nail olduğu geceye *Leyletü'l-Kadr* denir. Sâlik, Mahbubuna (Allah'ı) olan nispeti nedeniyle kendi şerefini, rütbesini anlar. Salikin bu şerefe mazhar olmasının, ayne'l-cem makamına ulaşmasının başlangıcı olduğu ve bu makamın, marifetullaha kavuşanlara mahsus bulunduğu kaydedilir.” (2009: 217)

Bu tanımlamada geçen aynü'l-cem makamına ulaşmayla ilgili olarak bir manzara Hasan Cemâlî Divanı'nda şu şekilde tasvir edilmiştir:

“... bir nim ayak atıp isbu ayet-i kerime okur ma' besmele Ve hafaka yahsifani
'aleyhima min varaku'l-cennet deyip bir nim ayak dahı atıp bu tercemânı okur
Hak hu

'Arsa-i Hakda durup dar-ı iradetde özüm
Hâk-i dergâh evleviyyet secde-i vuslatda yüzüm
Her ne ferman olacak sâh-ı mürüvvetde sözüm
İntizâr üzre reh-i iddet-i icâbetde gözüm

bir cemel-i Muhammed ila ahire pes imdi evvelkiye halib-i Hakkın Leyle-i Kadr
ve beratı olup hacet kapıları açılır 'aleme rahmet saçılır her ne münacat
idülürse min kablü'r-Rahman kabul olunur ol zaman kırklar 'arş üstünde
kurarlar cem'i

Mahabbet hal olunur sürerler demi
Galib can gözün aç seyr et 'âlemi

meydan-ı erenler özge meydandır işbu Leyle-i Kadr halib-i Hakkabir da'vet-i Rahmandır ki Hel ceza`ül-ihsan illel-ihsandır ki bu makam-ı âaliyat münkeşif oldukda rehber-i sa'adet ahter-i talible beraber secde-i şükr edip ba'de'l-kıyam" (Yıldırım, 2005: 359)

Tasavvufun ekollerinden olan Hurufilikte Kadir Gecesi, kimi zaman 28 sembolüyle ifade edilmiştir. Bu duruma Muhyiddin Abdal'ın şu dizelerinde işaret edilmektedir:

Zât dahı sıfat dahı

Kadr ile Berât dahı

Hakk ile vuslat dahı

Yigirmi sekiz otuz iki (Durbilmez, 1998: 390)

Görüldüğü üzere tasavvuf ekollerince de Kadir Gecesi gibi önemli bir gece ihmal edilmemiş, bu kutsal gece etrafında imajlar oluşturularak şiir dili zenginleştirilmiştir.

3. OSMANLI TOPLUMUNDA KADİR GECESİ

Osmanlı toplumu; Mevlit, Berat, Regaip, Miraç, Ramazan, Ramazan Bayramı, Kurban Bayramı, Aşure Günü gibi dinî zaman dilimlerine oldukça önem vermiş ve bu zaman dilimlerini en iyi şekilde değerlendirmeye çalışmıştır. Kur'an'ın inzal olunmaya başlandığı Kadir Gecesi de Osmanlı toplumunda ihya ve idrak edilmesi gereken zaman dilimlerinden biri olarak göze çarpmaktadır. Kadir Gecesi'nin Ramazan ayı içerisinde olması, Kur'an'ın bu gecede inzal olunmaya başlaması, İslam risaletinin tarihinin bu gece ile başladığının bilinmesi bu geceye ayrı bir ehemmiyet verilmesini sağlamıştır.

Kadir Gecesi'nde Osmanlı toplumunun durumunu anlamak için Ramazan'da Osmanlı toplumunda ne tür değişikliklerin yaşandığı bilinmelidir. İslami bir toplum yapısına sahip olan Osmanlı, Ramazan ayına bir hayli hürmet göstermiştir. Kur'an ve oruç ayı olan Ramazan, manevi olarak arınmanın ve günahlardan kurtulmanın vesilesi olarak görüldüğü için bu ayda Osmanlı toplumunda diğer aylara nazaran canlılık her zaman artmıştır. Üç Aylar³ olarak bilinen ayların sonuncusu olan Ramazan'da toplumsal duyarlılık ve yardımlaşma artar.

Daha Ramazan başlamadan önce onun telaşı başlar; temizlik yapılır, kilerler doldurulur, Ramazan kışa denk geldiyse yakacaklar hazırlanır, aydınlanma

³ Recep, Şaban ve Ramazan aylarının hepsine birden Üç Aylar adı verilir.

ihtiyacının görülmesi için camilere mum ile yağ dağıtılır ve birçok hazırlık yapılır (Georgeon, 2018: 16). Hatta Ramazan telaşı, Üç Ayların başlangıcıyla kendini gösterir. Her aile; imkânları dâhilinde reçel, zeytin, peynir, yumurta, hoşafılık malzeme vb. tedarike girişirdi. Bunların yanında kürkler, elbiseler, seccadeler alınır; tencere, sini, sahan gibi bakır mutfak malzemeleri kalaylatılırdı (Abdülaziz Bey, 1995: 250).

Ramazan ayının başlangıcını tespit için görevliler, hilali gözetleme işini üstlenir. Şaban ayının yirmi dokuzuncu gecesi hilal gözetlemesi yapılır. Eğer Ramazan hilali görülürse oruca başlanır, görülmezse Şaban ayı otuza tamamlanır ve Ramazan'a bir gün sonra başlanır. Hilalin görülüp görülemeyeceği şüpheli olduğu için Şaban ayının yirmi dokuzuncu gününe yevm-i şek yani şüphe günü adı verilir. Ramazana özel olarak camiler mahyalarla donatılır, büyük konaklarda halka açık iftarlar verilir, Ramazan geceleri eğlenceler düzenlenir. Bu eğlenceler arasında Karagöz, meddah vb. geleneksel oyunların yanında farklı etkinlikler de yer almaktadır.

Ramazan ayları manevi bir iklimin oluşmasının yanı sıra eğlencelerin de önemsendiği bir zaman dilimidir. Bu zaman dilimlerinde Ayasofya, Eyüp Sultan, Bayezit camileri gibi kutsal mekânlarda olduğu kadar Direklerarası, Şehzadebaşı, mesire alanları gibi eğlence ve dinlence mekânları da İslam âleminin başkenti, hilafetin merkezi olan İstanbul'da rağbet görmüştür. Kadir Gecesi'nde de bu geceye has birtakım ritüeller toplumca gerçekleştirilmiştir.

Kadir Gecesi'ne has olarak bahsedilecek ritüellerin başında Kadir Gecesi'ne has bir alaydır. Kadir Alayı adı verilen bu törende Kadir Gecesi'nde padişahların yatsı ve teravih namazlarından sonra Kadir namazı olarak anılan, aslında tespih namazı olarak bilinen namazı halkla beraber selatin camilerinden birinde kılması âdet hâlini almıştır. Osmanlı teşrifatında yerini bulan bu ritüel, Kadir Gecesi kutlamalarının yapılacağı caminin güzergâhında yapılmıştır. Alay gerçekleştirilmeden önce güzergâhtaki yollar aydınlatılmış, yollar tamir edilmiş, alayın halk tarafından seyredilebilmesi için oturma yerleri yapılmış, harem ehline ve diplomatlara hususi alanlar ayrılmıştır. Bu alayın genellikle Ayasofya Camisi'nde yapılması âdet olmuştur (Uzun, 2001: 126). Abdülmecit ve Abdülaziz devirlerinde Kadir Alayı, Tophane'de Nusretiye Camisi'nde yapılmıştır. Kadir Alayı esnasında Talimhane'ye bakan evlerin misafirleri alamayacak şekilde dolup taşıdığı bilinmektedir. Eyüp ve Ayasofya camileri bu gecede sabaha kadar açık bulundurulmuştur (Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, 1981: 179).

Kadir Gecesi'ne özel bir diğer etkinlik de minarelere kaftan giydirilmesidir. Kaftan giydirmek, minarelerin külâhında şerefelerin alt kısmına kadar

aydınlatılması işidir (Ozansoy, 2019: 39; Uşaklıgil, 2019: 334). Şevkî Hasan Tahsin'in, "Tahmîs-i Beyt-i Hazret-i Zîver Efendi Der-Hakk-ı Leyle-i Kadr Güfte Est" başlıklı şiiri Kadir Gecesi'ndeki bu atmosferi resmeder:

Leyle-i Kadr'in rüsûmu oldu icrâ' bî-kusûr
Zât-ı şâhâne edip teşrîf oldu pür-sürûr
Toplar atıldı donandı bahr ü ber kandil-i nûr
Nûr-ı Kadr'i bu gece Tophâne Meydânı'nda gör
Zeyn için inmiş yere gökden nücûm-ı Keh-keşân (Taşdelen, 2014: 453)

Her ne kadar Kadir Gecesi'nde törenler düzenlense de toplumun geceyi hassas bir şekilde ihya ettiği, bu gecede Ramazan'a eğlencelere ara verildiği bilinmektedir. Gazetelerde "Kadir Gecesi münasebetiyle tiyatromuz kapalıdır." gibi ilanlardan bu hassasiyeti anlamak mümkündür (Aksel, 1977: 4). Ayrıca meddah ve Karagöz gibi geleneksel oyunların da bu gecede sahnelenmediği bilinmektedir (Akyavaş, 2000: 365).

Ramazanın Kur'an ayı olması hasebiyle bu ayda bolca Kur'an okunmuş, camilerde mukabele okuyan hafızların çoğu, Kadir Gecesi'nde hatim duaları yapmıştır (Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, 1981: 180).

Kısaca değinildiği üzere Kadir Gecesi, Osmanlı toplumu için güzide zaman dilimlerinden biri olmuştur. Bu gecede sosyal etkinliklere, dinî ritüellere, resmî merasimlere bir hayli özen gösterilmiştir.

4. KADİR GECESİ'NİN KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE KONU EDİNİLİŞİ

Kadir Gecesi, çeşitli imaj ve vesilelerle Klasik Türk şiirine konu olmuştur. Özellikle Kadir Gecesi; saç, zülûf, turra gibi güzellik unsurlarıyla renk itibarıyla ilişkilendirilmiştir. Öte yandan Kadir Gecesi, memduha övgü ve dua vesilesi olarak şiirlerde imaj olarak kullanılmıştır. Kimi zaman da şairler, Kadir Gecesi'nin ehemmiyetini belirtmek üzere dizeler kaleme almışlar ya da tasavvufi bir imaj olarak Kadir Gecesi'ne şiirlerde yer vermişlerdir.

4.1. Kadir Gecesi'nin Sevgilinin Güzellik Unsurlarıyla ve Kavuşma Anıyla İlişkili İmaj Olarak Kullanımı

Sevgilinin saçı ve saç ile ilgili unsurlar, siyah rengi sebebiyle Kadir Gecesi ile ilişkilendirilerek şiirde işlenmiştir. Sevgilinin ay, güneş ya da nura teşbih edilen yüzü; Kadir Gecesi'ne teşbih edilen saç, zülûf, turre, kâkül vb. unsurlarla beraber tasvir edilir. Bu unsurların ilki olarak zülüften (yüzün iki yanına sarkan saç lülesi) söz edilebilir. Bu minvalde bir örnek, Ahmed Paşa'nın,

Zülf-i siyehinden görünür tâb-ı cemâlin

San Leyle-i Kadr içre kılar nûr tecellâ (Tarlan, 1992: 25)

beytinde görülmektedir. Bu beyitte siyah zülüften görülen güzellik ışığı, Kadir Gecesi'nde tecelli eden nur gibi belirtilmiştir.

Sevgilinin güzellik unsurlarından olan saç da renk ilgisi kurularak Kadir Gecesi'ne teşbih edilir. Avnî mahlasıyla şiirler yazan Fatih Sultan Mehmet'in,

İde yüzün Kadr'e saçun olalı teşbih

Kadr ile bana İd hemin subh u mesâdur (Doğan, 2014: 196)

beytinde yüzün bayrama, saçın Kadir Gecesi'ne teşbih edilmesinden hareketle bir imaj oluşturulmuştur.

Kâkül de renk itibarıyla Kadir Gecesi'yle ilişkilendirilir. Necâti Bey'in,

Kâkül-i müşğini birdür 'arız-ı gül-fâm iki

Nitekim 'âdetdür olur Kadr bir bayram iki (Tarlan, 1992: 240)

beytinde kâkülün (alına düşen saç demeti) bir adet ve yanağın iki adet olmasının sebebi olarak Kadir Gecesi'nin yılda bir kere, bayramların kurban ve Ramazan olmak üzere iki adet olması gösterilmiştir. Burada kâkül ve yanak renk itibarıyla benzetme ilgisi çerçevesinde kullanılmıştır.

Sevgilinin kokusu da şairlerce Kadir Gecesi ile ilişkilendirilip şiirde işlenmiştir. Fethi Hüdâyî'nin,

Sabâ ki esdi seherde getürdi bû-yı latîf

Zemîne Kadr ü İd ü bu yevm oldı şerîf (Yasak Peran, 2017: 913)

beytinde saba yelinin seher vaktinde sevgilinin zülfünden hoş bir koku getirmesi, Kadir Gecesi'nin gelmesi gibi tasvir edilmiştir.

Bunların yanında âşığın; sevgilinin yanında sohbete ermesi, ona kavuşması, onu kucaklaması vb. anların Kadir Gecesi'ne erişmek kadar değerli olduğu şiirlerde konu edinilmiştir. Örneğin Sarı Müderris Şeyh Sinan; kişinin, sevgilisinin civarında bir sohbete erişmesinin Kadir Gecesi ile eş değer olduğunu şu beytinde vurgulamıştır:

Kişi bir sohbete irse habîbinün civârında

Gicesinde bulaydı Berâtı Leyle-i kadri (Sessiz, 2014: 211)

Bahsi geçen konuların yanında Kadir Gecesi, birçok vesile ile âşığın maşukuna olan sevgi ve muhabbetini dile getirmesinde bir araç olarak kullanılmıştır.

4.2. Memduha Övgü ve Dua Vesilesi Olarak Kadir Gecesi

Memduha övgüde bulunma ve dua etme vesilesi olarak Kadir Gecesi, özellikle kasidelerde sıkça anılmıştır. Bu kullanımlarda memduhun her gecesinin Kadir olması, Kadir Gecesi tebriki, memduhun eşiğinde her gecenin Kadir olduğu, memduhun işgal ettiği makamda bulunduğu sürece her gecenin Kadir Gecesi gibi olduğu vb. övgü ve temenniler şiirlere konu olmuştur. Mesihî'nin,

Gündüzün 'id ü gicen kadr ü berât ola şehâ
Âsumân sana gulâm u bende-i kemter hilâl (Mengi, 2020: 28)

beytinde memduh için temennide bulunulmuş; her gecesinin Kadir ve Berat, her gününün bayram olması duası edilmiştir. Şevkî ise

Şeb-i kadrün ola ferhunde çü 'ıyd-ı ferruh
Rûz-ı 'ıydün ola tâbende çü mihr-i rahşân (Durmuş ve Canım, 2018: 59)

beytinde memduhun Kadir Gecesi'nin mübarek olması temennisinde bulunmuştur. Tacizade Cafer Çelebi,

İşigünde gicesi Kadr u günü nevrüzdur
Tan degül olmazsa ol bî-çârede pervâ-yı 'id (Erünsal, 1983: 96)

beytinde memduhun eşiğinde her gecenin Kadir, her günün nevruz olduğunu vurgulamış, Aşki ise benzer bir şekilde

Hak Teâla eylesün ömr-i şerifün ber-mezîd
Devletünde oldı gicem Kadr ü rûzum ruz-ı 'ıyd (Pala, 1983: 171)

beytinde memduhun hükümranlığında her gecenin Kadir, her günün bayram günü olduğunu ifade etmiştir.

4.3. Kadir Gecesi ve Övgüsü

Şairler; Kadir Gecesi imajları etrafında sevgiliyi andıkları ya da memduhu övdükleri gibi Kadir Gecesi'ni direkt olarak övmeyi ve bu gecede duaların kabul edildiğini belirtmişler, Kadir Gecesi'ni dualarda vesile kılmışlardır. Örneğin Münîrî, "Ey Rab! Miraç ve Kadir gecelerinde kendisine öyle bir merteye ve ululuk ulaşan Nebi'nin o gecelerinin izzeti için..." anlamına gelen

Yâ Rab be-'izzet-i Şeb-i Mi'râc u Kadr-i ü
K'ü-râ resîd devlet-i ân rütbet ü celâl (Ersoy, 2017: 27)

beytinde Kadir Gecesi'ni dua vesilesi olarak kullanmıştır. 'Ayıntablı Hâfiz,

Bu zinde-i dünyâda yerin bir nefes ancak
Ol Leyle-i Kadr'e irene rûz-ı ezeldür (Tuayan, 2007: 235)

beytinde dünya hayatının bir nefes olduğunu ancak Kadir Gecesi'ne erenin sonsuz bir güne ereceğini belirtmiştir. Beyânî ise

Nice rûz ol ki şebi Leyle-i Kadr-i Ramazân
Feyz-yâb oldu o şeb cümle-i ehl-i tevhîd (Başpınar, 2008: 61)

beytinde tevhit ehlinin cümlesinin Kadir Gecesi'nde feyz bulunduğunu ifade etmiştir.

4.4. Tasavvufi Bir İmaj Olarak Kadir Gecesi

Tasavvuf, Klasik Türk Şiirinin faydalandığı kaynaklardan biridir. Kadir Gecesi ile oluşturulan imajlarda tasavvufun etkisini görmek mümkündür. Şairler; dünyayı unutmaya, seyrisüluk, pire hizmet, keşif gibi olguları Kadir Gecesi'yle bağdaştırarak şiirlerde işlemişlerdir. Fethi Hüdâyî,

Kimi istiğrâka irüp katre iken 'ummân olur
Kimisi Kadr günü ol 'îd her demi Mi'râcdurur (Yasak Peran, 2017: 302)

beytinde istiğraka ermek yani Allah'tan başka her şeyden ilgisini keserek vecde dalma, kendinden geçip dünyayı unutmaya hâlini Kadir Gecesi'ne ermekle eş değer görmüştür. Hakîkî, "Der-Nasihât ve Rumûz der-Merâtib-i Sülûk" başlıklı şiirinin

Bu 'ışk-ı Hakîkî irene kamu 'îd
Bu rûz u şeb olur ki Kadr u Regâyb (Boz, 2017: 107)

beytinde seyrisülukun aşamalarını anlatırken son mertebe olarak hakiki aşktan söz etmiş, Kadir Gecesi'nin hakiki aşka ulaşıldığı gece olduğunu ifade etmiştir. Dede Ömer Rûşenî ise pire hizmet edenin gecesinin Kadir ve Berat olduğunu şiirine yansıtmıştır:

Sevüp hoş Rûşenî kimi idenün pîrine hizmet
Şebi Kadr u Berât olup günü nevrûz u 'ıyd olur (Şenarlan, 2020: 494)

5. KADRIYYELER

5.1. Kadriyye Terimi

Kadriyye isimlendirmesi, Kadir Gecesi'ne has olan şiirlerin tespit edilmesi sonucunda tarafımızca düşünülmüş ve geleneğe uygun olarak adlandırma yapılmaya çalışılmıştır. Yaptığımız taramalar sonucunda klasik şairlerimizce Kadir Gecesi'ne dair yazılan şiirler için Kadriyye isimlendirmesi yapılmadığı

görülse⁴ de Hanyalı Nuri'nin "Târih-i Kal'a-yı Körfez" başlıklı şiirinin bir beytinde Kadriyye terimine rastlamaktayız. Bu şiirde Hanyalı Nuri, Körfez Kalesi'nin fethinin Kadir Gecesi'ne tesadüf ettiğini, bu fetih için Kadriyye dense uygun bir adlandırma olacağını ifade etmiştir:

Leyle-i Kadr'e tesâdüf eyledi fethi anın

Dense Kadriyye sezâdır ana ey ârâm-ı cân (Aydın, 2009: 1036)

Bu dizelerde şairin; Kadriyye terimini Kadir Gecesi armağanı, Kadir Gecesi'ne özgü anlamlarında kullandığı görülmektedir. Klasik şairlerce her ne kadar Kadriyye ismi kullanılmamış olsa da asrımıza yakın bir zamanda Kadriyye isminin Kadir Gecesi'ne dair yazılan bir kasideye verildiği görülmektedir. Rıza Tevfik; *Sebilürrüşad* dergisinde, 1948'de yayımlanan şiirine *Kaside-i Kadriyye* adını vermiştir. Buradan da düşündüğümüz adlandırmanın doğru olduğu kanaati tarafımızda uyanmıştır.

Yukarıda bahsedilenlerin yanında Sevdâ Önal'ın *Hatîf Divanı* üzerine yaptığı çalışmada Hatîf'in tahmislerinin on ikincisine Kadriyye/Kadir-name adı verdiği, bu adlandırmanın Regaibiye, Miraciye, Muharremiye gibi dinî zaman dilimlerini anlatan türlerden hareketle yapıldığı ifade edilmiştir (Önal, 2010: 61). Ancak bu şiir Kadriyye türünün özelliklerini tam anlamıyla barındırmamaktadır. Şiirde Hz. Peygamber'in doğumu, risaleti, âlemlere rahmet olarak gönderilmesi vb. konulara gönderme yapılmış olması nedeniyle söz konusu şiir na't olarak değerlendirilmelidir.

5.2. Kadriyye Türü

Kadriyyeler, Klasik Türk Şiirinde Kadir Gecesi'ne dair imajlar etrafında oluşturulan şiirlere verilen addır. Kadriyyelerde Kadir Gecesi'nin kutsiyeti ve faziletleri, Kadir Alayı'ndaki izlenimler, tasavvufi olarak Kadir Gecesi'nin yorumlanması gibi temalar işlenir. Bu şiirleri içerik itibarıyla farklı açılardan değerlendirmek mümkündür. Tespit ettiğimiz Kadriyyeler içerik açısından altta bahsedileceği farklı gruplara ayrılabilir.

Kadriyyelerin ilk kısmı, Kadir Gecesi'nin kutsiyeti üzerine bina edilmiş olanlardır. Garîkî'nin gazel nazım şekliyle kaleme aldığı Kadriyyesi, Kadir Gecesi'nin kutsiyeti etrafında şekillenmiştir:

Vücûd-ı ehl-i dildür arz-ı Allâh

Ki vâsi' diyü ta'rif itdi ol şâh

⁴ 1000'den fazla divan taranmış ancak müstakil olarak Kadir Gecesi'nden söz eden şiirleri adlandırmada Kadriyye ismine rastlanmamıştır. Yapacağımız ileriki taramalarda elbette ki bu durum değişebilir.

Semâvât u mâ fihinne anda
Zuhûr itmişdurur hem mihr ile mâh

Mine'l-ardi didi Hak mislehünne
İşâretdür aña ref' oldı eşbâh

Tenezzül anda ider emr-i Bâri
Ki ilhâm ider ekser her seher-gâh

Okı Kur'ân'da enzelnâhü fi ley
Letü'l-Kadri berü gel olma güm-râh

Ki hayrun didi Hak min-elfi şeh
Anun medhidurur ol bundan âgâh

Melâ'ik Rûh-ı Kuds anda tenezzül
İderler dem-be-dem sanma ki geh gâh

Selâmetdedür ol tâ metla'îl-fecr
Bu leylüñ fecrini bilmezsen eyvah

Ve mâ edrâke dimişdür Garikî
Hudâ bildürmedin ne bile bî-râh (Taş, 2010: 494-495)

Garikî bu Kadriyyesinde tamamen Kadir suresi ayetlerinden hareket etmiştir. Kadir Gecesi'nde melekler ve Ruh'un yeryüzüne inmesi, Kadir Gecesi'nin bin aydan hayırlı olması, bu gecede fecre kadar selamet olması, Kadir Gecesi'nin değerinin nereden bilineceğinin ifade edilmesi konuları “tenezzül, enzelnâhü fi leyletü'l-Kadri, min-elfi şeh, melâik, Rûh-ı Kuds, selâmetdedür, metla'îl-fecr, ve mâ edrâke” iktibaslarıyla şiire serpiştirilmiştir. Kadir Gecesi'nin kutsiyeti üzerine bina edilmiş Kadriyyelerin bir kısmında Kadir Gecesi'nin gelişinden duyulan sevincin aktarılması söz konusudur. Bu Kadriyyeler tıpkı Ramazan'ı karşılama kabilinden yazılan merhaba redifli şiirlere benzer nitelik taşır. Musa Kâzım Paşa'nın “Der-Sitayiş-i Leyletü'l-Kadr” başlıklı mütekerrir murabbası buna örnektir:

Şâhid-i nûr-ı Hüdânun zülf-i müşk-efşânısın
Merhabâ ey Leyletü'l-Kadr-i mübârek merhabâ
Halka bin günden hayırlı Hâlıkun ihsânısın
Merhabâ ey Leyletü'l-Kadr-i mübârek merhabâ

Emr-i Bâri'yle inüp gökden yere rûh u melek

Makdem-i pâkûn ider hâki semâya müşterek
Mahz-ı rahmetdür vücûdun ‘âleme bi-reyb ü şek
Merhabâ ey Leyletü’l-Kadr-i mübârek merhabâ

On iki şehr-i mükerrem sâhıdur sehr-i sıyâm
Eylemiş zâtunla pâdâş anı Hallâk-ı enâm
Tâ tulû’-ı fecre dek sâyende câridür selâm
Merhabâ ey Leyletü’l-Kadr-i mübârek merhabâ

Çâkerün Kâzım tutup dergâhuna rûy-ı recâ
Zât-ı pâkünden ider lutf u şefâ‘at ilticâ

.....
Merhabâ ey Leyletü’l-Kadr-i mübârek merhabâ (Bardakçı 2007: 856)

Bu şiirde Musa Kâzım Paşa, Kadir suresinin ayetlerinden hareketle Kadir Gecesi’nin kutsiyetini ifade etmiş ve bu gecenin gelişini sevinçle karşılamıştır. Kadir Gecesi’nin kutsiyeti üzerine bina edilen Kadriyelerin bir kısmı da bu gecenin kutsiyetinin kişinin ruhunda uyandırdığı yansımalar etrafında şekillenmiştir. Rıza Tevfik’in Kaside-i Kadriyye başlıklı şiiri, şairin Kadir Gecesi’nin kutsiyetinden etkilenerek kaleme aldığı dizeleri içerir:

Dün ilham aldı gönlüm Cünye’nin sâf ‘âsumânından
Şiirler dinledim dergâh-ı izzet kudsiyânından

Hava gayet lâtif olmuştu, çamlıklarda, dağlarda
Füsunger cilveler sezdim bahârın hüsn ü ânından

Bu uzletgehte hamd olsun ki müste‘mendi vicdânım
Muacciz bir hayatın ihtiyaç-ı in ü ânından

Çıkıp gezdim dolaştım kumlu sahillerde keyfimce
Gurûb-ı şemsi seyrettim büyük taşlar meyânından

Güneş Bahr-ı Sefid ufkunda pinhan olmadan evvel
Sular nûru’n alâ nûr oldu tâb-ı zerfeşânından

Gurûbun sihr-i elvanbâzı birçok sahne arz etti
Çocukluk devrinin rengin ü şen rü’yâ cihânından

Ziya şellâlesiyle neş‘eler aksetti Lübnan’a
Güzel İstanbul’un mor salkımından erguvânından

Muanber zülf-i yâr öpmüş kadar sermest-i zevk oldum
Cibâlin bû-yı sünbül neşreden bâd-ı vezânından

Bir lâhûtî sa'âdet müjde-i gufrânı andırdı
O tebşirâtı tes'îd etti kuşlar âşiyânından

Küçük aklımla bir mâna-yı kudsiyyet çıkardım ben
Bu müstesnâ behiştî neş'enin hüsn-i beyânından

Sahihan gördüğüm bir lem'a-ı âyât-ı rahmetmiş
Mübarek Leyletü'l-Kadr'in uluvv-ı izz ü şânından

Güzel İstanbul'un hatırda hâlâ yâdı kalmıştı
Beş on gün şevk-i hürriyetle hoş geçmiş zamanından

Dolaştım Fâtih'in bi-misl ü hem-tâ pây-ı tahtında
Anıp mâziyi coştum himmet-i hayret-resânından

Donattım şehri mahyalar kurup kandiller indirdim
Semâvât-ı hayâlin pertev-efşân kehkeşânından

Bütün câmi'lerin gülbank-ı cûş-â-cûşu tesbîhi
Erişti gûşıma geçmişlerin rûh-ı revânından

Ufuklar çınliyorken sayha-i Allahu ekberle
Gönülde kâinata akseden akşam ezânından

Hemen meshûr olup düştüm kapandım secde-i vecde
İlâhiler işittim 'arş-ı a'lâ sâkinânından

Bu rûhânî ziyâretten ferahlandım selâm aldım
Vefâkâr ümmetin binlerce muhlis Müslimânından (Bölükbaşı, 1949: 148)

Kadriyyelerin ikinci kısmı, Kadir Gecesi'ndeki toplumsal atmosferi yansıtanlardır. Şevkî Hasan Tahsin'in, "Tahmîs-i Beyt-i Hazret-i Zîver Efendi Der-Hakk-ı Leyle-i Kadr Güfte Est" başlıklı şiiri Kadir Gecesi'nde neler yapıldığını aktarması açısından önemlidir:

Leyle-i Kadr'in rûsûmu oldu icrâ' bî-kusûr
Zât-ı şâhâne edip teşrîf oldu pür-sürûr
Toplar atıldı donandı bahr ü ber kandil-i nûr
Nûr-ı Kadr'i bu gece Tophâne Meydânı'nda gör
Zeyn için inmiş yere gökden nücûm-ı Keh-keşân (Taşdelen, 2014: 453)

Şevki, bu Kadriyyesinde Kadir Gecesi alayının kusursuzca icra edildiğini, padişahın alayı teşrif ettiğini, onun gelişiyle toplar atıldığını, denizin ve karanın kandillerin ışığıyla aydınlatıldığını, her yerin süslendiğini ifade etmiştir.

Kadriyyelerin üçüncü kısmı ise tasavvufi imajlar etrafında bina edilenlerdir. Bu Kadriyyelerde şairler; Kadir Gecesi'nin ilahi ve sonsuz aşka kavuşma anı olduğunu, masivadan el etek çekme gibi hasletlere sahip bulunduğu zaman dilimlerini ifade ettiğini belirtirler. Hâşimî Emir Osman'ın gazel nazım şekliyle kaleme aldığı Kadriyyesi buna örnek teşkil eder:

Eger zâhid sorar isen bize kadrün cevâbını
Hakikat kadre iren ol açâ gönül kitâbını

Baka gönül kitabına cemal-i Hakkı seyr ide
Arada kalmaya perde çü kaldıra hicâbını

Gönül Hakkun nazarında tura bir dem ayrılmaya
Ki dâ'im dostun elinden içe 'ışkun şârâbını

Eger göz ucuyla bir kez bakup kevne nazar kılrsa
Hemân bir demde okuya cihânun fasl-ı bâbını

Hakikat derviş oldur kim bu cismi bunda koymaya
Aluben 'arşa vü kürse irişdire türâbını (Ünlütürk 2004: 212)

Hâşimî Emir Osman, bu Kadriyyesinde kendisine zahit tiplemesi tarafından sorulan "Kadir nedir?" sorusunu cevaplamıştır. Şair; kadre eren kişinin gönül kitabını açmasını, gönül kitabından Hakk'ı seyretmesini, Hak ile aradan perdeleri kaldırmasını tavsiye etmiştir. Gönülün Hak nazarından bir an olsun ayrılmamasını, dost yani pir elinden aşk şarabının içilmesini, bir göz ucuyla varlık âlemine nazar kılınca cihanın tüm detaylarının okunmasını da tavsiyelerine ekleyen şair; hakiki dervişin arşa ve kürsüye toprağını erişirmesi yani Hakk'a erişmesinin gerekliliğinden de söz etmiştir. Bunlar yapıldığı takdirde bir aşk eri için gerçek manada Kadir Gecesi'ne ulaşılmış olur.

Kadriyye türü içerisinde tam anlamıyla değerlendirilemeyecek olsa da sevgilinin güzellik unsurlarının Kadir Gecesi etrafında şekillendiği kimi şiirler bulunmaktadır. Bu şiirlerde Kadir Gecesi sevgilinin gece ile ilişkilendirilebilecek güzellik unsurlarından olan saç, zülûf vb. ön plana çıkarılır ve âşık tarafından dört gözle beklenen vuslat, Kadir Gecesi olarak tasvir edilir. Kutsal bir zaman dilimini ifade eden Kadir Gecesi, âşık için kutsal

sayılan kavuşma anı ya da sevgiliyi görme anıyla ilişkilendirilir. Bunların yanında sevgilinin seyre çıkması gibi çok nadir, Kadir Gecesi gibi yılda bir kez görülen olaylar da söz konusu şiirlerde mecazlı anlatımlara konu olur. Zâtî'nin Kadir Gecesi imajlarıyla kaleme aldığı gazeli bu duruma örnek teşkil eder:

Bu gice Kadr Gicesi'dir seyre çıkdı yar
Zira ki gizli genc o olur âşikâr

Serv-i sürahi itmez idi secde galiba
Bu gice Kadr Gicesi olmasa ey nigâr

Bu gice seyr-i zülfün ile gönlüm eğlenür
Eyler akar sular Şeb-i Kadr olıcak karâr

Dirler dua olur Şeb-i Kadr müstecab
Rûzî kıla visâlünü bu gice Girdigâr

Zati yire melekler indi Leyle-i Kadr'de
Girürse gözüme bu gice yiridür o yâr (Abdülkadiroğlu, 1997: 40-41)

Bu dizelerde Zâtî; sevgilinin senenin bir gecesinde seyre çıktığını, gizli hazinelerin ortaya döküldüğünü, Kadir Gecesi'nde seyre çıkan yârin zülfünün seyriyle gönlün eğlendiğini, akarsuların Kadir Gecesi'nde sükûn bulacağını, Kadir Gecesi'nde dualara icabet edileceğini, visale erişileceğini, meleklerin yeryüzüne indiğini, sevgilinin bu münasebetle gözüne girse tam yeri olduğunu ifade etmektedir. Bu şiirde Zâtî; Kadir Gecesi'nde zuhur eden olayları sevgiliye kavuşma anı ile ilişkilendirerek bir Kadriyye metni oluşturmuştur. Aynı şekilde Şeyhî de Kadir Gecesi imajlarıyla bir gazel kaleme almıştır:

Kevkeb-i devlet ü baht oldı münevver bu gice
Ki saadet günidür bize musahhar bu gice

Halka halka yüzini devr ider ervah u melek
Ehl-i Kuds oldı meger zülfine hem-ser bu gice

Bu gice kadri bin aydan yig ise tañ mı ki Hak
Kudretiyle Şeb-i Kadr itdi mukadder bu gice

Va'de-i cennet ise yarın u bir gün zâhid
Bize didâr durur nakd-i musavver bu gice

Yuhu pervâsını ko bir nefes iy şem'-i safâ
Yakalum yüzüne pervâne gibi per bu gice

Nağme-i 'ûd-demi meclisi pür-'anber ider

Nefesinden n'ola ger ney döke şekker bu gice

Şeyhî gel mahşere dek gün bigi bîdâr olalum

K'oldı 'âlemdeki maksûd müyesser bu gice (Biltekin, 2018: 175-176)

Şeyhî; bu dizelerde Kadir Gecesi'nin kutsiyetini, saadet anlarını, melekler ve ruhun yeryüzüne indiğini, Hak Teala'nın kudretiyle bu geceyi bin aydan daha hayırlı yaptığını dile getirmiştir (Önal 2013: 1277-1278). Şair ayrıca Klasik Şiir şairlerince gelenek hâline gelen zahidi yerme eylemini de gerçekleştirmiştir.

SONUÇ

İslam kültür ve medeniyetinin izlerini taşıyan Klasik Türk Şiiri şairleri; Ramazan, Regaip, Miraç, Mevlit, bayram, Muharrem gibi dinî zaman dilimlerine şiirlerinde yer verdikleri gibi İslam risaletinin başlangıcını temsil eden Kadir Gecesi'ne de gerek mısralarında gerekse müstakil olarak Kadriyyelerinde yer vermişlerdir.

Kadriyyeleri tür olarak belirlememizde Ramazaniye, Miraciye, Regabiye vb. türlerin varlığı; Kadir Gecesi imajları etrafında estetik bir geleneğin oluşması ve Ramazaniyeler, miraciyeler, mevlitler gibi sıkça tercih edilen türler kadar olmasa da kimi örneklerle karşılaşılması etkili olmuştur. Türü adlandırmada geleneğe uygun bir yol izlenmiş ve yapılan taramalar sonucunda Kadriyye isminin isabetli bir karar olduğu düşünülmüştür. *Kaside-i Kadriyye* adlı bir şiire rastlamamız, Sevda Önal'ın *Hatîf Divanı* üzerine yaptığı çalışmada Kadir Gecesi ile ilgili şiirlere Kadiriye/Kadirname adını uygun görmesi de bu kararımızı pekiştirmiştir.

Kadriyyeler içerik olarak dört kısımda incelenebileceği öngörülmüştür. Bunlar şöyle ifade edilebilir:

- Kadir Gecesi'nin kutsiyetini ön plana çıkaran Kadriyyeler
- Kadir Gecesi geleneklerini yansıtan Kadriyyeler
- Tasavvufi imajlardan hareketle kaleme alınan Kadriyyeler
- Tam anlamıyla Kadriyye olmasa da Kadir Gecesi imajlarıyla kaleme alınan şiirler⁵

Taranılan divanlarda 14. yüzyılda 1, 15. yüzyılda 7, 16. yüzyılda 14, 17. yüzyılda 3, 18. yüzyılda 7, 19. yüzyılda 7, 20. yüzyılda 2 olmak üzere toplamda 41 Kadriyye tespit edilmiştir.

⁵ Taramalar genişledikçe farklı örneklere de rastlanması ihtimali ve sınıflandırmanın genişlemesi ihtimali yüksektir. Söz konusu sınıflandırma ulaşılan örneklerden hareketle yapılmıştır.

Tespit edilen Kadriyyelerin 9'u tasavvufi imajlardan hareketle kaleme alınan Kadriyyeler, 3'ü Kadir Gecesi'nin kutsiyetini ön plana çıkaran Kadriyyeler, 2'si Kadir Gecesi geleneklerini yansıtan Kadriyyelerdir. 26 şiir ise tam anlamıyla Kadriyye olmasa da Kadir Gecesi imajlarıyla kaleme alınmıştır.

Tespit edilen Kadriyyelerden 1'i kaside, 1'i tahmis, 1'i kıta, 2'si murabba-ı mütekerrir ve 36'sı gazel nazım şekliyle kaleme alınmıştır.

Tespit edilen Kadriyyelerin 9'unda "bu gece", 2'sinde "bu şeb" redifinin kullanıldığı, diğer kalanlarda ise farklı redif ve uyakların yer aldığı göze çarpmaktadır. 1 kadriyyede ise "o şeb ki" ifadesinin ön kafiye olarak kullanılması dikkat çekicidir.

Sonuç olarak Kadriyyelerde gazel nazım şeklinin ağırlıklı olarak kullanıldığı, ağırlıklı olarak "bu gece" ya da "bu şeb" ifadesinin redif olarak tercih edildiği, sevgilinin güzellik unsurlarıyla ilişkilendirilerek kaleme alınan Kadriyyelerin daha çok rağbet gördüğü söylenebilir.

Kadriyyelerin içeriği bir noktada Ramazaniyelerle de ilişkilendirilebilir ancak Ramazaniyelerdeki canlı ve eğlenceli üsluba Kadriyyelerde rastlanmamıştır. Bilindiği üzere Osmanlı toplumunda Ramazan eğlenceleri ve iftar sonrası etkinlikler birçok esere konu olmuştur. Bu minvalde kaleme alınan Ramazaniyelerde de toplumdaki canlılık resmedilmiştir. Kadir Gecesi'nde Osmanlı toplumu bu gecenin feyzinden had safhada istifade etmek istemiş ve bu geceyi ibadetlerle geçirmeye gayret göstermiştir. Bu manzara da Kadriyyelerde yerini almış gibi görünmektedir. Ramazaniyelerdeki eğlenceli üslup, Kadriyyelerde -toplumsal atmosferin bir yansıması olsa gerek- yerini kutsiyet ve uluhiyet eksenli bir havanın oluşturulduğu üsluba bırakmıştır.

KAYNAKÇA

Abdülaziz Bey (1995). *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri*, (Haz: Prof. Dr. Kâzım Arısan, Duygu Arısan Günay), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Abdülkadiroğlu, Abdülkerim (1997). "Zâti'nin Kadir Gecesi Gazeli", *Kültürümüzden Esintiler*. İzmir: Akademi Kitabevi, s. 34-41.

Aksel, Malik (1977). *İstanbul'un Ortası*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları. s. 4.

Akyavaş, A. Ragıp (2000). *Asitane I: Evvel Zaman İçinde İstanbul*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. s. 365.

Balikhane Nazırı Ali Rıza Bey (1981). *Bir Zamanlar İstanbul*, (Haz. Niyazi Ahmet Banoğlu), Tercüman 1001 Temel Eser Serisi.

Başpınar, Fatih (2008). *17. Yüzyıl Şairlerinden Beyânî'nin Dîvân'ı (İnceleme-Tenkitli Metin)*, Doktora Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi.

Bayak, Cemal (1998). *Sehâbî Divanı ve Konu İndeksi*, Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi.

Biltekin, Halit (2018). *Şeyhî Divanı*. Ankara, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Boz, Erdoğan (2017). *Hakîkî Dîvânı*, Ankara, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Bölükbaşı, Rıza Tefvik (1949). "Kaside-i Kadriyye", *Sebilürrişad*, Cilt: 35, Sayı: 2, s. 148.

Cebecioğlu, Ethem (2009). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul Ağaç Kitabevi Yayınları, 3. Baskı, s. 217.

Durbilmez, Bayram (1998). *Muhyiddin Abdal Divanı: İnceleme-Tenkitli Metin*, Doktora Tezi, Elâzığ, Fırat Üniversitesi.

Durmuş, Tuba Işınsu; CANIM, Rıdvan (2018). *Şevkî Divanı*. Ankara, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Ersoy, Ersen (2017). *Münîrî Dîvânı*, Ankara, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Erünsal, İsmail (1983). *The Life and Works of Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi, with a Critical Edition of His Dîvân*. İstanbul, Edebiyat Fakültesi Basımevi.

Georgeon, François (2018). *Osmanlıdan Cumhuriyete İstanbul'da Ramazan* (Çev. Alp Tümertekin), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. s. 16.

Gölpınarlı, Abdülbaki (2018). *Kaygusuz Vizeli Alaeddin: Melami Edebiyatı Metinleri*, İstanbul: Kapı Yayınları. s. 161.

İmam Buhari (2008). *Sahih-i Buhari Muhtasarı* (Çev. Abdullah Durmuş vd.), İstanbul: Karınca ve Polen Yayınları. s. 82, s. 520.

Kılınç, Abdülhakim (2017). *Fuzûlî'nin Türkçe Divanı, Edisyon Kritik ve Konularına Göre Fuzûlî Divanı*, Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi.

Küçük, Sabahattin (2018). *Bâkî Divanı*, Ankara, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Ozansoy, Halit Fahri (2019). *Eski İstanbul Ramazanları: Bütün Âdetleri Eğlenceleri Hatıraları Fıkraları*. İstanbul: Dergâh Yayınları. s. 39.

Önal, Sevda (2010). Hâtif, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divânı (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin), Doktora Tezi, Erzurum, Atatürk Üniversitesi.

Önal, Sevda (2013). “Şeyhî'nin Kadir Gecesi Gazeli Çerçevesinde Klasik Türk Edebiyatında Kadir Gecesi Kavramı Üzerine Bir Değerlendirme”, *Turkish Studies*, Volume 8/13 Fall 2013, ss. 1271-1280.

Özek, Ali vd. (1992). *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Mealî*, Medine: Kral Fehd Mushaf-ı Şerif Basım Kurumu.

Pala, İskender (1983). Aşkî, Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Divânı, Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi.

Sessiz, Emre (2010). Sarı Müderris Şeyh Sinan ve Divanı: İnceleme-Metin-Dizin, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi.

Şenarslan, Necip Fazıl (2020). *Rûşenî Dede Ömer Aydınî Külliyyâtı (Miskin-nâme, Şobân-nâme, Der Kasemiyât ve Münâcât, Der Medh-i Mesnevî-i Ma'nevî-i Mevleviyyet, Ney-nâme, Kalem-nâme, Divan) Dil İncelemesi-Metin-Dizin (II. Cilt)*, Doktora Tezi, Erzurum, Atatürk Üniversitesi.

Şemsettin Sami (2019). *Kamûs-ı Türkî*, (Haz: Adem Şenel), İstanbul: Yeditepe Yayınları.

Tarlan, Ali Nihat (1992). *Ahmed Paşa Divanı*, Ankara, Akçağ Yayınları. s. 25.

Taş, Bünyami (2010). *Garîkî, Dîvân-ı Garîkî (Metin - İnceleme)*, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, Atatürk Üniversitesi.

Taşdelen, İshak (2014). *Şevkî Hasan Tahsin İstanbulî Divanı*, Doktora Tezi, Erzurum, Atatürk Üniversitesi.

Turan Doluel, Ayfer (2020). *Şerif Ali Kâdirî Dîvânı*, Yüksek Lisans Tezi, Kastamonu, Kastamonu Üniversitesi.

Tuyan, Rabia Derya (2007). *Ayıntablî Hâfız ve Divânı*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi.

- Uşaklıgil, Halit Ziya (2019). *Saray ve Ötesi*. İstanbul Can Yayınları. s. 334.
- Uzun, Mustafa İsmet (2001). “Kadir Gecesi: Edebiyat ve Sosyal Hayat”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C 24, s. 125-127.
- Ünlütürk, Nesrin (2004). *Hâşimî Emir Osman Divançesi (Metin-Muhteva-Tahlil)*, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Vankulu Mehmed Efendi (2014). *Vankulu Lugati*, (Haz: Mustafa Koç), İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Yasak Peran, Yeliz (2017). *Fethî Hüdâyî Divanı*, Doktora Tezi, Edirne, Trakya Üniversitesi.
- Yıldırım, Seyfullah (2005). *Hasan Cemâlî Baba Hayatı, Sanatı ve Eserleri Üzerine Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, Dumlupınar Üniversitesi.